

Tiotalets psykvård –

Ettårsdagen efter att Anna Odell stod på Liljeholmsbron och filmades

Filmvisning och diskussion mellan konstnären Anna Odell, Torsten Kindström från Föreningen Balans, Åsa Moberg, författare och samhällsdebattör samt Sofia Åkerman, sjuksköterska och själv f d psykpatient pga självskadebeteende samt ordförande i nybildade föreningen Shedo, uttytt ”Selfharming, eating disorder organization” i ABF-huset 21/1 2010.

Kvällen inleddes med att Anna Odell visade utsnitt ur sin film ”Okänd, kvinna 2009-349701”, hennes projekt på Konstfack som förra året ledde till stor debatt, uppståndelse, polisanmälan, rättegång och frikännande (utom på en punkt). Filmen gjordes som ett konstprojekt och hade förberetts synnerligen noga och ledde först till en upphetsad diskussion om vad som ”egentligen är konst”, därefter om mentalvårdens metoder och brister. På ABF valde hon att visa avsnitt av samtal med sjukvårdspersonal på olika håll i Sverige, som hon ringt upp för att diskutera projektet och vad det kunde leda till. Oförståelsen och irritationen var genomgående, ingen av de ansvariga personer på ett tiotal mottagningar som hon kontaktade ansåg att det var en bra idé att fejka en psykos, det kunde skada henne själv och skulle absolut inte komma psykvården till godo. Någon tyckte att det var ett ”sjukt” projekt och andra menade att hon, som själv varit utsatt för tvångsintagning och bältesläggning i samband med en verklig psykos för flera år sedan, riskerade att bli sjuk eller i varje fall negativt påverkad av denna fejkade repris av det inträffade.

Ingen av dem hon talade med visade någon förståelse för att det var fråga om en genomlysning av psykvården, en ”kvalitetskontroll” motsvarande den som oanmäld görs i restaurangbranschen, som Odell själv uttryckte det, utan man hänvisade till Socialstyrelsen som tillsynsmyndighet och ansåg att det räckte.

I sin slutplädering underströk Anna Odell på nytt att hennes syfte var att visa på makt respektive maktlöshet i psykvården och att det avgörande var att vården var beredd att stå för sin verksamhet – gjorde man bara det, behövdes det ingen genomlysning, menade hon.

I nästa avsnitt av filmen fick man se tumultet på Västerbron, där Odell tvingas in i en polisbil och körs till St Görans psyke där hon läggs i bälte. Därpå fick man höra den kvinnliga överläkarens raseri, när Anna Odell nästa morgon avslöjar att det hela var fejk, och hur hon säger åt Odell att genast lämna sjukhuset, detta efter att ha lurat och kränkt hårt arbetande personal och tagit upp tid och resurser från svårt sjuka människor. I filmen medverkar också psykiatern Johan Cullberg i sin dubbla egenskap av både anhörig och läkare. Hade han själv blivit utsatt för detta experiment hade han blivit förbannad, det medgav han. Samtidigt som han ansåg att projektet innebar en nyttig genomlysning.

Detsamma ansåg Åsa Moberg, som skrivit om bl a sin man Adams psykiska sjukdom och själv som anhörig hade lång erfarenhet av psykvården. Detta är det bästa beviset någonsin för konst behövs för att belysa och berätta om den här problematiken, menade hon – vad som framkommer i Odells film kan endast förmedlas i konstnärlig form. Och i likhet med många andra menade hon att det inte går att få varesig intresse eller uppmärksamhet för psykvården i medierna. Men genom Anna Odells film hade det ändå skett en nytändning.

- Annars är det bara grisar och vargar som engagerar folk, menade Torsten Kindström, själv anhörig i psykvården, och frustrerad över hur svårt det är att nå fram med det mänskliga lidandet som pågår där.

Under debatten framgick det också att det var någon på sjukhuset som kontaktat medierna om Odells projekt och därmed brutit mot sekretessreglerna – det hade hon inte själv gjort. Men det var ingenting som socialstyrelsen tänkte utreda, berättade Åsa Moberg, som hört sig för om saken helt nyligen. Där ville man ägna sig åt ”riktiga patienter” och inte åt spektakulära historier.

- Anna är alltså i Socialstyrelsens ögon ingen riktig sjukling och därmed har man gjort henne till en riktig brottsling, menade Åsa Moberg och med hjälp av Riksrevisionens kritik av psykvårdens "lösliga förhållande" till lagstiftningen fördömde hon den inställning som gör "förtvivlan till brott". Exempelen härpå var talrika bland publiken, där många hade erfarenhet av övergrepp inom vården, både på sig själva och på nära anhöriga.

Sofia Åkerman från Shedo, deklarerade att hon som både f d patient och som sjuksköterska kände sig kluven inför filmen. Hon visste hur svårt det kan vara att göra det rätta i en utsatt situation; samtidigt menade hon att i vissa situationer måste också vården ha makt att ingripa mot patientens vilja – om vederbörande är hotad till livet eller riskerar att skada sig själv. Att vården måste ha den makten höll Anna Odell med om – hon hade själv blivit räddad till livet härigenom, det var missbruket och den felaktiga, hemlighållna användningen av våld och kränkande behandling hon ville angripa med sin film, inte någon enstaka vårdgivare eller någon speciell klinik.

Sofia Åkerman kunde ge otaliga exempel på dolda övergrepp, inte minst mot självskadanda unga flickor som regelmässigt tas in på rättspsykiatri i Sundsvall varifrån hon samlat ett femtontal skriftliga vittnesmål om bland annat så kallade "skyddshandskar", alltså läderpåsar över händerna som låses fast vid handleden och endast tas av i samband med måltid och toalettbesök. Isolering, även flera dygn i streck, har använts som bestraffning, sade hon och hänvisade till en artikel om att detta är brott FN:s bestämmelser om tortyr av Thomas Hammarberg i Svenska Dagbladet den 6 december 2009. En artikel som inte gett eko någonstans! Problemet är att övergreppen inte dokumenteras och det blir därför mycket svårt att bevisa att de har ägt rum – och patienterna tror man inte på. Det de har att berätta utdefinieras som något de har "upplevt".

Själv mord inom psykvården har emellertid blivit allt vanligare, 515 2008 mot 367 2006, enligt Åsa Moberg, och varje själv mord måste anmälas enligt lex Maria, något som införts först på senare år. Anna Odell försökte förstå hur allt detta kunde pågå och fann två förklaringar. Dels kommer man som personal snabbt in i gänget och tycker så småningom att det inte är "så farligt" och dels är det rädsla som ligger bakom oförmågan att faktiskt inse vad man håller på med. För, som hon sa, att någon blir frisk av vården är det ingen som bryr sig om eller kollar upp, det enda som gäller för personalen är att ingen skadar sig eller tar livet av sig. Därför alltså tvångshandskar, isolering osv. En mamma till en flicka med självskadebeteende ansåg att hela psykiatri borde göras om och hänvisade till Tornedalsmodellen där en psykiatriskt team går hem till nyinsjuknade och drar in hela familjen i tillfrisknandeprocessen, ingen läggs in på klinik och metoden har lett till det största antalet helt friska och fungerande patienter som är känt. Psykiatriker borde bort från psykvården, ansåg hon, det är ingen läkarfråga. Mamman i fråga vittnade om "vården" på Säter som en enda lång mardröm, då hennes dotter blivit utsatt för övergrepp både av personal och medpatienter. Andra vittnade om tonåriga barn som tagit livet av sig efter månader av mobbning på avdelningen – allt medan föräldrar som försöker hjälpa till avvisas som "besvärliga anhöriga". Alla var eniga om att psykiatri är helt förlegad, patientsäkerheten usel och att personalen i stället för jujutsuträning och karate borde skickas på kurs i Bergen-modellen mot våld, om hur man hanterar våldsamma patienter utan våld – det är fullt möjligt, men kräver kunskap och träning.

Johan Cullberg talar i filmen om att det finns en "ond psykiatri" och om denna "vardagsondska" som personalen själv ofta tycks omedveten om, kan man läsa i en pågående artikelserie i Dalarnas tidning, men det gavs också positiva exempel till exempel från Lund, där man startat en egen avdelning för självskadepatienter sedan man fått kännedom om vanvården i Sundsvall där unga flickor hamnar på samma avdelning som grova brottslingar.

I sin slutplädering underströk Anna Odell hur viktigt språket är och att det är genom språket som makten uppenbaras, vem man ska tro på, vem som sitter inne med sanningen och vem som kan avfärdas som "sjuk" som man inte behöver lyssna på på allvar. För det var vad hon hade varit med om när hon ringde runt under förberedelserna för sin film: en del personal verkade kanske "lyssna" på henne men de tog henne inte på allvar utan betraktade henne som rubbad, fixerad vid sitt tidigare trauma och utan något faktiskt budskap.

- Och så just när jag håller på som bäst och försöker avslöja psykiatrin så stiger en psykiater fram och tar helt frivilligt på sig rollen som den verkligen onde psykiatern, nämligen St Görans överläkare David Eberhardt, sade Anna Odell. Jag hade bara varit hemma en vecka efter filmen så kom hans första inlägg i DN och sedan har han i medicinska tidskrifter sagt att Anna Odell kan ju komma hit så ska vi skjuta i henne halldol så får vi se hur roligt hon tycker det är med den fejkningen. Det var ju bra för mig att han trädde fram, sade Anna Odell, men för alla andra verkligen sjuka och utsatta människor, är det naturligtvis förödande att möta en sådan läkare. Det är hemskt att samhället kan acceptera en sådan person på en sådan post, sade hon.

Kerstin Vinterhed